

104 с. **14.** Фам Суан Шон. Вьетнам на пути к обновлению / Суан Шон Фам.- М.: Изд-во МГСУ, 1997.- 195 с. **15.** Сергійчук І.М. Досягнення й проблеми сучасного В'єтнаму (1986-2012 рр.) / І.М. Сергійчук // Гуржівські історичні читання. Вип. 5. - Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2012. — С.302-304. **16.** Конституция Российской Федерации [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://constitution.ru>. **17.** Обзоры новостей из Вьетнама [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.vietnamnews.ru>. **18.** Мохова И. Страна с характером и большим потенциалом / И.Мохова //Азия и Африка сегодня.-2008.-№10.- С.28-33.

УДК 327(560:73+470+570)

Чекаленко Л.Д., Васильєва М.О.

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК ТУРЕЧЧИНИ: МІЖ США І РОСІЄЮ

Сучасні виклики і загрози світовій і регіональній безпеці, нерозв'язані проблеми політичного та економічного порядку міжнародного життя призвели до появи низки нових моделей розбудови держав. Серед них турецька модель демократії з прицілом на лідерство в мусульманському світі має безперечний науковий і практичний інтерес.

Ключові слова: турецька модель, сучасні виклики, демократія, проекти, зовнішня політика, дипломатія, Турецька Республіка.

Современные изменения политической и экономической структуры международных отношений привели к появлению ряда новых моделей государственного строительства. Среди них турецкая модель демократии с прицелом на лидерство в мусульманском мире представляет несомненный научный и практический интерес.

Ключевые слова: турецкая модель, современные вызовы, демократия, проекты, институционализация, внешняя политика, дипломатия, Турецкая Республика.

The modern challenges of political and economic structure of international relations have led to the emergence of a number of models and patterns of state-building. Among them, the Turkish model of democracy as a platform for leadership in Muslim society of the region has a great scientific and practical interest.

Keywords: Turkish model, modern challenges, democracy, projects, institutionalization, foreign policy, diplomacy, Republic of Turkey.

З розпадом біполярної системи міжнародних відносин на світовий порядок денний вийшли нові центри сили. З-поміж них вирізняється, зокрема, Туреччина, яка має шанс стати потенційним лідером мусульманського світу.

Протягом останніх років у світлі дискусії про нормалізацію ситуації у Туреччині, стверджувалося, що ця країна стала на шлях демократизації, набувши всіх ознак розвиненої демократії, і що турецька державна модель у деяких моментах навіть перевершує Європу. Розбудувавши демократичні засади, надалі, демократія по-турецьки мала розвиватися на основі Анкарських, а не Копенгагенських критеріїв ЄС. Особливу увагу привертає турецька модель зовнішньої політики.

Турецькій тематиці присвячено чимало наукової та науково-популярної літератури, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Однак, аналітичних

робіт серед джерел зустрічається доволі мало. Особливо складно віднайти аналітичну літературу, присвячену сьогоденню сучасних турецьких реалій.

Оновлений зовнішньополітичний курс Туреччини визначається такими основними факторами:

- здійснення політики добросусідства з прикордонними державами: реалізація концепції «нуль проблем із сусідами»;
- послідовне зміцнення двосторонніх та багатосторонніх відносин з різними країнами світу;
- поглиблення політичного діалогу та розвиток торгівлі.

Туреччина є членом ООН, єдиною з мусульманських країн – членом НАТО. Туреччина прагне підтримувати добросусідські відносини з Іраном, розвивати торговельно-економічні відносини з Російською Федерацією, Китайською Народною Республікою та іншими країнами. Розширення турецько-іранського торговельно-економічного співробітництва дозволило значно поліпшити політичні відносини цих двох регіональних наддержав. У той же час важко назвати успішною і позитивно охарактеризувати реалізацію зовнішньополітичної концепції «нуль проблем із сусідами». Вірменське, грецьке і кіпрське питання заморожені, через сирійську проблему ускладнилися взаємини з Іраном. Протягом багатьох років Туреччина наполегливо веде переговори про вступ до Євросоюзу. Однією з перешкод на шляху до її євроінтеграції є кіпрська проблема, до вирішення якої ще дуже далеко.

Одним з мотивів протесту проти Партії справедливості і розвитку (ПСР) є ворожість багатьох верств турецького населення по відношенню до США і до Європейського Союзу, які сприймаються як такі, що ставлять під удар незалежність країни. Опозиція засуджувала і Ізраїль як уособлення імперіалістичного Заходу, однак, у зв'язку зі зміною ситуації змінилася і риторика правлячої партії, що віднедавна будується на переорієнтації із Заходу на Схід. Не спромігшись приєднатися до Європи, Туреччина почала боротьбу за лідерство в мусульманському світі. Зневірена щодо приєднання до Європейського Союзу, правляча партія Р. Ердогана ПСР поступово наближає країну до альтернативного шляху – до ісламу [1].

Турецька Республіка постала перед низкою доволі небезпечних зовнішньополітичних невирішених проблем, у тому числі, територіальних міжнародних спорів. Серед них – комплекс морських, повітряних і територіальних суперечок з Грецією в Егейському морі; питання про статус Північного Кіпру; боротьба за контроль над водами Верхнього Євфрату.

Серед найбільших внутрішньополітичних проблем – проблема курдських сепаратистів. Даний конфлікт істотно зачіпає національні інтереси Туреччини, створюючи зону нестабільності в регіоні, безпосередньо загрожуючи національній безпеці та цілісності країни. Туреччина з побоюванням ставиться до спроб Іраку й Сирії стримувати Анкару, діючи через курдських бойовиків.

Для забезпечення регіональної безпеки, економічної та геополітичної стабільності Турецька Республіка намагається вирішити курдську проблему

всіма можливими на сьогоднішній день засобами. Саме в курдському питанні Р. Ердогану вдалося досягти певних успіхів: прем'єр вибачився перед зааалавітами⁹ і курдами за різанину 1937-1938 рр. у Дерсімі, примирився з Курдською робочою партією, яка зобов'язалася вивести збройні загони з турецької території на південному сході. Усі ці позитивні кроки супроводжувалися поширенням гасла про єдиний «османський народ», єдине поняття, яке здатне об'єднати турків і курдів. Курдська проблема є ахіллесовою п'ятою Туреччини, використовуючи яку її недоброзичливі можуть впливати не лише на внутрішнє становище у країні, а й на безпеку всього регіону.

На початку XXI ст. турецька зовнішньополітична стратегія переживає перехідний період. Зміна стратегії викликана тим, що країна більше не обмежена рамками «холодної війни», їй не потрібно бути частиною будь-якого альянсу. Однак її основи самостійної регіональної політики ще не закладено. Туреччина не може контролювати весь регіон, але, разом з тим, не може не реагувати на існуючі виклики її безпеці. Покажемо у цьому плані став інцидент, пов'язаний із Сирією, – географічним сусідом Туреччини.

Особливі відносини складаються в Туреччині з іншим її сусідом – Іраном. На порядок денний виходить боротьба цих держав за лідерство в регіоні. Хоча іранський правлячий режим сприймається в Туреччині як дружній, геополітичні інтереси країн є протидежними. Союз між сунітською Туреччиною і шіїтським Іраном важко уявити міцним через наявність доволі глибокого релігійного конфлікту між двома гілками ісламу. Крім того, сунітська Туреччина не може собі дозволити активно підтримувати шіїтський ядерний Іран, бо його ядерні ракети радіусом дії до 2000-2500 кілометрів здатні вразити Стамбул. Таку ситуацію Туреччина розглядає як небезпечну для себе, вважаючи її прямою загрозою. Небезпека підштовхнула Туреччину до розгляду питання про розробку в майбутньому власної ядерної зброї. Як один з перших кроків на цьому шляху можна розглядати побудову атомної електростанції. Турецький уряд обрав японсько-французький консорціум для будівництва такого об'єкту на Чорноморському узбережжі [2].

Невдала спроба набуття членства в ЄС, зміна матриці турецько-американських відносин, звільнення від радянської залежності внаслідок зникнення СРСР привели Турецьку Республіку до потреби переформатування зовнішньополітичної стратегії. В її основу закладено такі фактори, як відсутність явних зовнішніх загроз, високі темпи внутрішнього економічного зростання, наявність найсильнішої армії в регіоні, наявність слабких сусідів. Для оточення Туреччини і нині характерні нестабільна ситуація в Іраку та Сирії, існування ймовірності війни між Іраном, Ізраїлем

⁹ Заза або Димін – іранський народ, що мешкає на сході Туреччини у верхів'ях Тигру та Євфрату і якого вважають частиною курдського етносу. Від власне курдів зазакі відрізняються мовою прикаспійського походження, а також релігією шіїтського напрямку ісламу, що називається алавізмом, яку сповідує значна частина народу заза.

і/або Сполученими Штатами Америки. У Кавказькому регіоні – нещодавнє російське вторгнення в Грузію (2008 р.), перманентний конфлікт між Вірменією та Азербайджаном. На Балканах після закінчення трагічної війни в Косово спостерігається стагнація економіки і, як наслідок, потенційна нестабільність.

Цікава зміна конфігурації політичних сил спостерігається на Кавказі. Три країни – Туреччина, Азербайджан і Грузія – зміцнили свій союз, підписавши Тристоронню декларацію у Трабзоні (2012 р.) що свідчить про зростаючу економічну і стратегічну взаємозалежність цих держав [3].

У контексті посередництва у врегулюванні регіональних конфліктів та зміцненні своєї ролі й покращення безпекової ситуації у регіоні Туреччина свого часу виступила посередником у врегулювання конфлікту між Пакистаном та Афганістаном.

Загалом, позиціонуючи себе модератором процесів порозуміння між або всередині «проблемних» країн регіону, Турецька Республіка вкотре продемонструвала здатність знаходити спільну мову з усіма зацікавленими сторонами (що не завжди можуть собі дозволити країни Заходу) і, відповідно, здійснювати певний вплив на розгляд цих процесів на світовому рівні.

Незважаючи на низку таких чинників, як швидкозростаюча роль Турецької Республіки, географічна близькість країн, відносна рівність потенціалів, висока динаміка політичного діалогу та відсутність проблем у двосторонніх відносинах (цей фактор є суттєвим, враховуючи, що майже з усіма країнами регіону та країнами, які є стратегічними партнерами Туреччини, вона має або поточні проблемні питання, або історичні), Україна поки що недостатньо використовує турецький вектор у своїй зовнішній політиці. Туреччина має шанс вже в недалекій перспективі перетворитися на серйозного гравця в регіоні, тож поглиблення двостороннього співробітництва з нею набуває дедалі більшої актуальності та відповідає національним інтересам України. В окремих сферах інтереси України та Туреччини є подібними, а в таких, як реалізація проєктів з будівництва нафто- та газопроводів, Туреччина є конкурентом України.

Аналітики привертають увагу до вибухової, небезпечної ситуації, що складається в регіоні на початку XXI ст. За вплив і лідерство борються не окремі країни, а цілі конфесійно-політичні рухи, серед яких виокремлюють «зелений пояс», утворений США ще в 1970-ті рр. Саме тоді Сполучені Штати розпочали використовувати іслам як зброю проти комунізму на Близькому Сході. Після провалу задуманого було задіяно новий американський проєкт «поміркованого ісламу», за яким радикальні угруповання оголошувалися ворогами. Одним з прикладів цього проєкту називають рух Ф.Гюлена.

Інша модель впливу, активно використовувана Іраном, називається «шиїтським півмісяцем» або поясом, який охопив території Ірану, Іраку, Сирії й Лівану. До них додається ще Дубай, через який араби-шіїти реалізують власні інтереси. Фахівці стверджують, що Росія стала закулісним гравцем ефективного фронту – від Каспію до Середземномор'я [5].

Фактично, сьогодні Росія і США розпочали приховану боротьбу за посилення свого впливу в регіоні.

Складається враження, що дві наддержави у своїх геополітичних змаганнях упустили з поля зору турецький геополітичний фактор, який нині заявляє на повний голос про можливість поєднання проектів «зеленого поясу» і «шиїтського півмісяця», яке в недалекому майбутньому може призвести до відродження в нових формах спільного простору Османської імперії.

Фронт США – Велика Британія – Ізраїль («зелений пояс») і фронт Росія – Китай – Іран («шиїтський півмісяць») утледіли в турецькому факторі певну загрозу своїм інтересам на Близькому Сході, об'єднавши зусилля заради протистояння релігійно-общинному поясу. Одним з результатів цього виявилось досягнення компромісу між Іраном і США.

Туреччина могла б успішно «грати» на глибоких суперечностях як самих супердержав, так і протистояннях одного та іншого стратегічних об'єднань, залучаючи у свої проекти по чергово і виокремлено: і Росію, і Китай, і Іран, і США. Саме такий сценарій ми сьогодні спостерігаємо. Іншим кроком вбачається можливість по черзі відвойовувати невеликі субрегіональні утвори, «висмикуючи» їх з-під опіки провідних регіональних держав і світових потуг. Використовуючи власний інструмент дипломатії, Анкара може завойовувати нові й нові плацдарми в інших регіонах світу через освітянські і гуманітарні центри, установи, просування турецького капіталу тощо. Це ми також спостерігаємо вже сьогодні. Таку політику опанування простором можна визначити як дрібні політичні кроки або як м'який вплив.

Анкара виявляє самостійність у зовнішній політиці та у виборі дипломатичного інструментарію. Особливо, якщо брати до уваги наростаюче співробітництво Туреччини й Ірану в енергетичній сфері всупереч попередженням США. Це вказує на подальше коригування зовнішньої політики і дієвої дипломатії Турецької Республіки. Ситуація, що складається, є доволі небезпечною і вкрай складною. У підніжжі Європейського континенту зростає новий центр сили, в основу якого покладено ідею ісламського союзу, покликаного, об'єднавши і шиїзм, і сунізм, і арабів, і турків, опанувати простором від США до Росії. Цей світ говорить однією мовою і сповідує одні цінності. Чи готові до такого розвитку подій США і Росія?

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сафрастьян Р. Стратегія Турції на Близькому Сході привела до виникнення напруженості в відносинах з США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vostexpress.org/r-safrastyan-strategiya-turtsii-na-blizhnem-vostoke-privela-k-vozniknoveniyu-napryazhennosti-v-otnosheniyah-s-ssha/>. 2. В регіоні Чорного моря з'явиться атомна електростанція, Туреччина будуватиме нову АЕС. Україна повинна розпочати атомні переговори з Туреччиною. – Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/497>. 3. Али Нур Кутлу (Ali Nur Kutlu). Война «зеленого пояса», «шиїтського півмісяця» і «релігійно-общинного пояса» ("Yeni Safak", Турція). – Режим доступу:

http://inosmi.ru/world/20140207/21728_8924.html. 4. Турція проти США і Росії. – 08 лютого 2014. – Режим доступу: <http://nk.org.ua/geopolitika/73488-turtsiya-protiv-ssha-i-rossii>. 5. Чекаленко Л.Д. Турецька Республіка початку ХХІ століття: традиції, зовнішньополітична стратегія, інституційна модель (неупереджений погляд з України) / Людмила Дмитрівна Чекаленко // Зовнішні справи. – 2014. – №1. Історичні науки. – С.22 – 27.

УДК 32.019.51:28(477)

Аулін О.А.

ОСНОВНІ ПАРАДИГМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ІСЛАМСЬКИХ КРАЇНАХ

У статті розглядається специфіка модернізації ісламських країн у сучасних умовах. Визначаються основні парадигми соціально-політичних реформ.

Ключові слова: модернізація, соціальна трансформація, умма, іслам.

В статье рассматривается специфика модернизации исламских стран в современных условиях. Определяются основные парадигмы социально-политических реформ.

Ключевые слова: модернизация, социальная трансформация, умма, ислам.

The article explains the specific of Islamic countries modernization in modern conditions. Thus, in particular, defines the basic paradigms of social and political reforms.

Keywords: modernization, social transformation, the Ummah, Islam.

Сучасне ісламське співтовариство (умма) має значний демографічний, культурний та економічний потенціал. Як відзначає більшість мусульманських авторів, нині воно перебуває в кризовому стані. Природним виходом із ситуації, що склалася, є модернізація мусульманського світу, що стає домінантою суспільного розвитку сучасної умми.

Основні аспекти суспільного життя мусульманського світу знайшли своє відображення в дослідженнях багатьох вітчизняних і закордонних ісламознавців, у тому числі: М. Альфакі, В. Бартольда, Г. Грюнебаума, Дж. Еспозіто, Р. Жангожи, Р. Ірвіна, М. Кеппеля, М. Кирюшка, З. Левіна, А. ан-Наїма, С. Насра, Ф. Пертеса, М. Степанянц, Д. Сурделя, Ж. Сурдель, Л. Сюкіяйна, М. Муктадар Хана, І. Фадеевої, С. Хука та інших. Проте саме модернізаційна проблематика на даний час недостатньо висвітлена, тому вона й опинилася в центрі нашої уваги.

Кризовий стан мусульманського світу виявляється в пріоритетному розвитку добувних галузей місцевих економік з одночасним відставанням у сфері наукоємних виробництв. Мають місце серйозні проблеми в системі освіти, науки і соціального захисту. Демографічна ситуація в ісламських країнах характеризується наявністю значних незатребуваних людських ресурсів, міграція яких створює соціальну напругу в західних суспільствах. Жорстке придушення внутрішньої опозиції, поразки в політичних і військових зіткненнях із Заходом та з Ізраїлем теж є свідченням необхідності кардинальних змін.